

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLIH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Qung'irova Gulmira Romazon qizi

Jo'raboyeva Maftuna Sherqo'zi qizi

Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rgon filiali 1-kurs talabalari

Ilmiy rahbar: Madatov Ilhom Yusup o'g'li

INKLYUZIV TA'LIM MAQSAD VA VAZIFALARINI AMALGA OSHIRISHDA RESURS O'QITUVCHINING O'RNI VA ROLI

Annotasiya: Ushbu maqola bugungi kunda eng dolzarb bo'lgan muammolardan biri, ya'ni ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan bog'liq muhim vazifalar va tizimdagi holat xususidagi masala haqidir. Bunda imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishida resurs o'qituvchining vazifalari va uning bolalar hayotida tutgan o'rni to'g'risida.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, resurs o'qituvchi, maxsus ta'lim, individual, standart, korreksion, nogiron, javobgarlik

Inklyuziv ta'limni joriy qilish masalasi hozirgi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Bu maxsus yordamga muhtoj bolalarni hamma tengdoshlari qatorida birga o'qitish, ta'lim-tarbiya berishdir. Maxsus ta'lim aqliy, jismoniy tashqi ko'rinishga muvofiq amalga oshirilsa, inklyuziv ta'lim bolaning qobiliyati va imkoniyatlariga ko'ra belgilanadi. 2020-yil oktabrda Prezidentimizning "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" qarori qabul qilindi. Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitish maktablararo qatnab yuruvchi o'qituvchi ya'ni, resurs o'qituvchi faoliyatini talab etadi.

Maktablararo qatnab yuruvchi resurs o'qituvchining muhim vazifalariga nogiron bolalar uchun kerak bo'lgan qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash, homiyalar topish, ota-onalarni maktabga yordam berishga jalb qilish va imkoniyati cheklangan bolalar, sog'lom bolalar hamda sinf o'qituvchisi o'rtasidagi mustahkam aloqani

oʻrnatish, masus resurs qoʻllanmalarni taʼminlash orqali yordam berish, ota-onalar, bolalar oddiy sinf oʻqituvchilari va maktab maʼmuriyatiga maslahatlar berish, shuningdek, maxsus taʼlimga muhtoj bolalar uchun faoliyatlar va ularga mos keluvchi taʼlim dasturlari haqida muhokamalar yuritish, hattoki nogiron boʻlmagan bolalarning ota-onalariga ham maʼlumotlar yetkazilib turish kiradi. Resurs oʻqituvchining asosiy maqsadi: umumtaʼlim muassasalarida taʼlim olayotgan maxsus taʼlimga muhtoj oʻquvchilar va ularning oʻqituvchilariga yordam koʻrsatishdan iborat. Resurs oʻqituvchi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

Har bir oʻquvchini qaysi darajadagi yordamga muhtojligini aniqlash va ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda muntazam ravishda ular bilan uchrashish.

Oʻquvchilar bilan yakka tartbdan ishlash, individual rejalardan kelib chiqqan holda ularni kuzatish, oʻquv dasturiga moslashishiga yordam berish, Oʻqitish va baholash.

Sinf oʻqituvchilariga oʻquvchilarning maxsus ehtiyojlari va qobiliyatlariga oid maʼlumotlarni berish.

Sinf oʻqituvchilarini individual oʻquv rejalari bilan tanishtirish va ular boʻyicha maslahatlar berish.

Muntazam ravishda oʻquvchilarning erishayotgan muvaffaqiyotlarini muhokama qilish va baholash.

Maktab jamoasining boshqaruv xodimlari va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash;

Zarurat tugʻilsa, oʻquvchilarni boshqa yordam koʻrsatuvchi uyushmalarga taklif etish (masalan, seminarlarga, shifokorlarga).

- oʻqituvchilar hamda oʻquvchilar bilan individual ravishda olib boriladigan faoliyatlarni qayd etib borish.

- standart oʻquv reja talablariga javob bermaydigan vaziyatlarda har bir oʻquvchiga individual oʻquv reja tuzishga koʻmaklashish;

- Oʻzgaruvchan ehtiyojlardan kelib chiqqan holda individual oʻquv rejalarni yangilash va baholash.

- Mavjud barcha resurslar (oʻquv adabiyotlar, oʻqitish qurilmalari va boshqa asboblarni hujjatlashtirish va ular roʻyxatini tuzish.

Maktablararo qatnab yuruvchi resurs oʻqituvchi oʻz vazifa va

Maqsadlaridan kelib chiqqan holda ish rejasini oʻz tuzishda quyidagilarni hisobga olishi kerak:

Maktablararo qatnab yuruvchi resurs oʻqituvchilarning maxsus taʼlim olishga boʻlgan talablariga javob beradigan yordamlarni koʻrsatish;

Sinf oʻqituvchisi bilan birgalikda individual dasturlarni yaratish va uni

Baholash;

Oʻqituvchilar muhtoj boʻlgan xizmatlarni amalga oshirish;

Bolaning oʻqituvchisi yoki maktabi almashganda u haqidagi

Maʼlumotlarni yetkazib berishni boshqarish;

Yangi kelgan oʻqituvchilarning ehtiyojlarini anglash va qondirish;

Maxsus taʼlimga muhtoj boʻlgan oddiy sinflarga oʻqituvchilarning moslashishiga yordam berish;.

Agar kerak bo'lsa sinfdan tashqarida individual va guruhlarga asoslangan ko'rsatmalarni berish;

Individual dasturlarni muvaqqiyatli bo'lishini boshqarish;

Maxsus ta'limga muhtoj bolalarni maktabning jismoniy muhitiga jalb etishda ularning shu muhitga moslashishiga yordam beruvchi maktab boshqaruvi;

Maxsus ta'limga muhtoj bolalarni maktabning jismoniy muhitiga jalb etishda ularning shu muhitga moslashishiga yordam beruvchi maktab boshqaruvi;

Maxsus yordamchi vasitalar va qo'llanmalarga bo'lgan talabni o'rganish va ulardan foydalanishni boshqarish;

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishni qo'llab – quvvatlashdan iborat.

Maktablararo qatnab yuruvchi resurs o'qituvchi faoliyat yuritmasligi,

Ko'p vaqtini yo'lda samarasiz sarflamasligi juda muhimdir.

Resurs o'qituvchi nogiron bolalarning darslaridagi qiyinchiliklarni va ehtiyojlarini muhokama qiladi. Vaqti-vaqti bilan u joylarda olib borilayotgan o'qituvchilar treningida nogironlik muammosi bo'yicha maslahat va ko'rsatmalar berib boradi. Masalan, nogiron bolaning nuqson xususiyatlarini, darajalarini aniqlash, individual psixologik xususiyatlarini o'rganish bo'yicha metodik tavsiyalar berish kabi.

Ta'lim olishda kiyinchiligi bo'lgan bolalarni imkoniyatini ta'lim siyosatida e'tiborga olish juda muhim. Ta'lim siyosati inklyuziv ta'limni rivojlantirish maqsadida moliyaviy ta'minotga e'tibor karatish zarur: maxsus ta'lim va umumta'lim maktablari urtasidagi to'siqlarni bartaraf etish chora–tadbirlari;

Statistik ma'lumotlar bo'yicha nogironlarni inklyuziv maktablarda ta'lim olishni joriy qilish; maxsus infra–strukturalar, masalalar, texnik vasitalardan foydalanishga imkoniyat yaratish ham ta'lim siyosatining ajralmas qismidir. Inklyuziv ta'lim jamoaviy ish bo'lib, javobgarlik butun maktab jamoasi bo'yniga yuklatiladi. Bunda sinf rahbari yordam ko'rsatuvchi bo'lib asosiy rol o'ynaydi. Ta'lim siyosati uni tartibga soladi. Bu kabi yordamlar turli xil shakllarda bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-Sinf o'qituvchisiga maslahat va yordam berish;

-Maxsus o'qitish qo'llanmalari va yordamchi materiallar bilan ta'minlash;

-Ota-onalar, ko'ngillilar yoki katta o'qituvchilar tomonidan mavjud bo'lgan yordamlarni ta'minlash; o'quv reja, dars jadvali, baholash mezolariga moslashtirish va o'zgarishlarga ko'niktirish masalalarini shakllantirish;

-O'qituvchilar malakalar va bilimlarini oshirish uchun sharoit yaratish;

-Faol qo'llab-quvvatlovchi rahbar va shu kabilarni o'z ichiga olgan ijobiy maktab muhitini tashkil etish va ta'lim jarayonida do'stona munosabatni shakllantirish;

-Ma'muriyatga bolalarni aniqlash va baholashda yordam ko'rsatish;

-Ijtimoiy, psixologik va sog'liqni saqlash xizmatlarini muvofiqlashtirish kabi ishlarni amalga oshirishdan iborat. Ushbu ta'lim tizimida bolalarni nuqsonlarini aniqlash ularni muolaja-reabilitasiya qilish, korreksion-pedagogik omillarni amalga oshirish bo'yicha tegishli mutaxassislar (maxsus resurs pedagoglar, psixologlar,

tibbiyot xodimlari, ota-onalar va boshqalar) muntazam ravishda maktab pedagoglariga bevasita yordam berishlari kerak.

Inklyuziv ta'lim nogironlarning ijtimoiy tengdoshlari bilan bir qatorda ta'lim olishini ta'minlaydi, (agarda ularning rivojlanishida jiddiy sabablar bo'lmasa) muntazam maktablarga qabul qilishini nazarda tutadi. O'ta murakkab nuqsonli bolalar ayrim hollarda maxsus maktablar va maxsus rehabilitasiya markazlari yoki muntazam maktablar qoshidagi maxsus sinflarda korreksion dasturlar yordamida ta'lim oladilar. Ushbu maktablarda ta'lim ta'minoti albatta bolaning zaruriyatni e'tiborga olgan holda amalga oshirish ko'zda tutiladi. Muntazam ta'lim jarayoni imkoniyati cheklangan bolaning shaxsiy xususiyatlariga ko'ra yakka tartibda korreksion metod va moslashtirilgan o'quv reja, dasturlar va boshqa omillardan foydalanib, atrofdagi jamoatchilik bilan birgalikda o'qitishning turli shakllarini tashkil qilish hamda maxsus yordamchi apparatlar, (eshitish apparatlari, linza, lupa, nogironlar aravachalari) turli xil texnik vasitalar va maxsus ko'rgazmali qurollarni qo'llash asosida amalga oshirishni nazarda tutadi. O'z navbatida maxsus ta'lim muassasalari pedagoglari joylarda umumta'lim o'quvchilari, ota-onalar, davlat va nodavlat jamoatashkilotlari uchun maslahat bo'limlari va resurs markazlar bo'lib faoliyat ko'rsatish kerak. Alohida yordamga muhtoj bolalarni ayrimlarini umumta'lim muassasalarida o'qitish uchun davlat tomonidan quyidagi shart-sharoitlarni yaratish lozim:

- Nogironlikni erta tashxiz qilish;
- Mutaxassislar tayyorlash;
- umumta'lim muassasalari binolarini qurishda nogironlar uchun moslashtirilgan barcha shart-sharoitlar (inshoatlar)ni yaratish;
- Korreksion yordamni amalga oshirish uchun rehabilitasiya markazi tarmog'ini ko'paytirish;
- Ayrim nogiron bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitishni tashkil etish maqsadida umumta'lim pedagoglarini malakasini oshirish, qayta tayyorlash kurslaridan o'tkazish va ularni maxsus yordamchi vasitalar, o'quv metodik adabiyotlar, uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minlash, shuningdek maktabda turli dasturlar yordamida ta'limni tashkil etish;
- Barcha bolalar uchun ta'lim sharoitini yaratish va ta'lim samaradorligini oshirish;

Inklyuziv ta'lim asosan umumta'lim maktablarining oddiy sinflarida va o'quvchilar yashash joyiga yaqin bo'lgan umumta'lim maktablarida olib boriladi, ta'limning rasmiy va norasmiy turlarini tashkil etishning ilg'or ish tajribalarini rivojlantiradi. Inklyuziv ta'limga jalb etish global muammolardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'limning asosiy qismi—bolalarga bilim olish uchun do'stona munosabat va o'qishga imkon beruvchi muhitni yaratishdir. Maxsus ehtiyojli bolalarning hayotga ilk yoshdan ya'ni 6 yoshgacha e'tibor berilsa, ancha yuqori samaralarga erishish mumkin. Imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim—tarbiyaga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga mos bo'lgan siyosatni ishlab chiqish inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashning asosidir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF-5712-son farmoniga muvofiq O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko‘rsatilgan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida bir qancha vazifalar belgilangan.

Unga ko‘ra tajriba-sinov tariqasida shaharlarda va Toshkent shahrining tumanlarida joylashgan bittadan maktablarda inklyuziv ta’lim joriy qilindi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida joylashgan bittadan maktablarda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun boshlang‘ich tayanch sinflar ochiladi.

Qashqadaryo, Farg‘ona va Xorazm viloyatlarida joylashgan bittadan kasb-hunar maktabida ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarining 9-sinf bitiruvchilari va alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun ixtisoslashgan guruhlar tashkil etiladi.

Shuningdek, 2021-2022-o‘quv yilida ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida majburiy o‘rta ta’lim 11 yillik (intellektual rivojlanishda nuqsonli bolalar uchun yordamchi) maktablar, maktab internatlarda 9 yillik muddatlarda amalga oshirildi.

Shuningdek, ularni kasbga o‘qitish kurslari tashkil etilib bitiruvchilarga sertifikat beriladi.

Inklyuziv ta’lim ni joriy etishning dastlabki natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab o‘qituvchilar: imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo‘yicha maxsus tayyorgarlikka ega emaslar va nazariy va amaliy mashg‘ulotlarda sezilarli kamchiliklarni qayd etadilar; bunday sinfda muayyan darsni tashkil etishda qiyinchiliklarga duch kelish; zarur kasbiy va psixologik yordamning yo‘qligini ko‘rsatadi. Ma’muriyat tomonidan ham hamkasblar tomonidan; ishda professional malakaning yetishmasligi charchash sindromining rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limni joriy qilishda olib borilgan tajribalarda shu narsa o‘z isbotini topdiki har qanday imkoniyat cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshidan o‘z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o‘z vaqtida olib borilsa albatta ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin. Bunda bolalarga tajribali pedagoglar yordam beradi va ularning ijtimoiy hayotga moslashib ketishlarini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. X.N. Muzaffarova, D. Tangirova, „Inklyuziv ta’lim o‘quv-metodik qo‘llanma“

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori

3. Выготский Л.С. Дефект и сверхкомпенсация. // „Проблема дефектологии“. М., 1996. С.42

4. Sodiqova G.A., Nurkyeldiyeva D.A. Rivojlanishi orqada qolgan bolalar diagnostikasi (ma’ruzalar matni) T., 2001